

**INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA INTENSIFIKATSIYANING
LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI****Ixtiyorov A‘zamjon****Qo‘qon davlat universiteti****Fakultetlararo tillar kafedrası o‘qituvchisi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.20921263>****Annotatsiya**

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida intensivikasiya kategoriyasining lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Intensifikasiya hodisasi semantik, pragmatik va madaniy omillar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, milliy tafakkur hamda olamning lisoniy manzarasini aks ettiradi. Tadqiqotda xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari, dissertatsiyalari hamda lingvokulturologik yondashuvlari asosida ingliz va o‘zbek tillaridagi intensivikatorlarning semantik va madaniy xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: intensivikasiya, lingvokulturologiya, semantika, pragmatika, konsept, ekspressivlik, baholash, emotsionallik, madaniyat.

Til va madaniyat o‘rtasidagi munosabat zamonaviy tilshunoslikning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Til faqat aloqa vositasi emas, balki millatning dunyoqarashi, qadriyatlari va madaniy tajribasini aks ettiruvchi murakkab tizimdir. Shu nuqtai nazardan intensivikasiya kategoriyasi ham nafaqat grammatik yoki semantik hodisa, balki lingvokulturologik fenomen sifatida qaralmoqda. Intensifikatorlar nutq jarayonida ma‘lum belgi yoki holatning darajasini oshirish orqali so‘zlovchining hissiy munosabati, bahosi va kommunikativ maqsadini ifodalaydi.

D. Bolinger o‘zining “Degree Words” nomli tadqiqotida intensivikatorlarni tilning emotsional energiyasini ifodalovchi vositalar sifatida tavsiflaydi. Olimning fikriga ko‘ra, “intensifiers represent the speaker’s emotional involvement in the proposition” (Bolinger, 1972, p. 18). Ushbu qarash intensivikasiyaning faqat daraja kategoriyasi emas, balki inson psixologiyasi bilan bog‘liq hodisa ekanligini ko‘rsatadi.

G. Lakoff kognitiv tilshunoslik doirasida intensivlik kategoriyasining inson tafakkuri bilan uzviy bog‘liqligini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, inson olamni kuchli–kuchsiz, ko‘p–kam, yuqori–past kabi konseptual oppozitsiyalar orqali anglaydi (Lakoff, 1987, p. 286). Intensifikasiya ana shu konseptual modellar asosida shakllanadi.

V. Maslova lingvokulturologiya bo‘yicha olib borgan tadqiqotlarida har bir til birligi ma‘lum madaniy axborotni saqlashini qayd etadi. Uning fikricha, “til birliklari xalqning madaniy xotirasi hisoblanadi” (Maslova, 2001, p. 46). Demak, intensivikatorlar ham milliy madaniyat va mentalitet bilan chambarchas bog‘liqdir.

Ingliz tilida very, really, absolutely, extremely, incredibly, terribly kabi intensivikatorlar faol qo‘llaniladi. C. Paradis o‘zining doktorlik dissertatsiyasida degree modifiers masalasini tadqiq qilib, absolutely, completely va totally kabi birliklarni maksimal darajani ifodalovchi intensivikatorlar sifatida tavsiflaydi (Paradis, 1997, p. 65). Masalan, “The movie was absolutely fantastic” gapida absolutely so‘zlovchining kuchli emotsional bahosini ifodalaydi.

O‘zbek tilida esa juda, nihoyatda, g‘oyat, benihoya, o‘ta, haddan tashqari kabi birliklar keng qo‘llaniladi. N. Mahmudov ta’kidlashicha, o‘zbek tilidagi baholash birliklari milliy qadriyatlar va estetik me‘yorlar bilan bog‘liq bo‘lib, ular xalqning axloqiy qarashlarini aks ettiradi (Mahmudov,

2012, 97-bet). Masalan, “U nihoyatda odobli inson” gapida intensifikator nafaqat darajani, balki odob konseptining milliy qadriyat sifatidagi ahamiyatini ham ko’rsatadi.

Anna Wierzbicka o’zining madaniy semantika bo’yicha tadqiqotlarida turli tillarning emotsional konseptlari bir-biridan farq qilishini ko’rsatadi. Uning fikriga ko’ra, ingliz tili hissiyotni nisbatan nazorat ostida ifodalashga moyil bo’lsa, sharq xalqlari tillarida emotsional ekspressivlik kuchliroq namoyon bo’ladi (Wierzbicka, 1992, p. 124). Bu holat intensifikatorlarning qo’llanilishida ham yaqqol ko’rinadi.

Masalan, ingliz tilida:

“He is very upset.”

O’zbek tilida esa:

“U juda qattiq xafa bo’ldi.”

yoki

“Uning yuragi ezilib ketdi.”

Ikkinchi misolda nafaqat daraja, balki emotsional holatning obrazli ifodasi ham mavjud. Frazologik birliklar ham intensifikatsiyaning muhim lingvokulturologik vositalaridan biri hisoblanadi. R. Moon frazeologik birliklarni xalqning tarixiy va madaniy tajribasining mahsuli deb hisoblaydi (Moon, 1998, p. 214). Ingliz tilida *dead tired*, *pitch black*, *crystal clear*, *stone cold* kabi birliklar keng qo’llaniladi.

O’zbek tilida esa *tim qora*, *qip-qizil*, *jon-jahdi bilan*, *yer bilan yakson*, *jon kuydirmoq* kabi frazeologik intensifikatorlar uchraydi. Masalan, “tim qora tun” birikmasida qorong’ilikning maksimal darajasi obrazli ifodalanadi.

Lakoff va Johnson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasi ham intensifikatsiya hodisasini tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Olimlar inson tafakkurida intensivlik ko’pincha harorat, kuch yoki harakat orqali konseptuallashtirilishini ta’kidlaydilar (Lakoff & Johnson, 1980, p. 82).

Ingliz tilida:

“burning desire”

“heated debate”

“boiling with anger”

birikmalari qo’llaniladi.

O’zbek tilida esa:

“qoni qaynamoq”

“yuragi yonmoq”

“alangalanib ketmoq”

kabi metaforik birliklar uchraydi.

Z. Kövecses emotsional metaforalar bo’yicha olib borgan tadqiqotlarida ko’plab metaforik modellar universal xususiyatga ega bo’lsa-da, ularning lingvistik ifodasi milliy madaniyatga bog’liq ekanligini ko’rsatadi (Kövecses, 2002, p. 157).

Pragmatik nuqtai nazardan qaraganda, intensifikatorlar nutq ta’sirchanligini oshirish vositasi hisoblanadi. K. Hyland ilmiy diskursni o’rganib, intensifikatorlarni muallifning ishonchligini kuchaytiruvchi vositalar sifatida baholaydi (Hyland, 1998, p. 132). Masalan:

“This finding clearly demonstrates...”

“It is extremely important to note...” kabi konstruksiyalar ilmiy matnda muallif pozitsiyasini kuchaytiradi. Sh. Safarov pragmatolingvistika sohasidagi tadqiqotlarida baholash va ta’sirchanlik

kategoriyalarining kommunikativ vazifalarini tahlil qilib, ekspressiv vositalarning nutq strategiyasidagi rolini ko'rsatadi (Safarov, 2008, 154-bet).

Qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida individual tajriba va shaxsiy baholash ustun bo'lsa, o'zbek tilida jamoaviy qadriyatlar va axloqiy me'yorlar kuchliroq namoyon bo'ladi. Ingliz tilidagi *absolutely, incredibly, terribly* kabi birliklar ko'proq individual emotsiyalarni ifodalasa, o'zbek tilidagi nihoyatda, g'oyat, benihoya kabi birliklar milliy baholash tizimi bilan bog'liqdir.

Shunday qilib, ingliz va o'zbek tillarida intensifikatsiya kategoriyasi nafaqat semantik hodisa, balki murakkab lingvokulturologik tizim hisoblanadi. Intensifikatorlar milliy tafakkur, madaniyat, qadriyatlar va olamning lisoniy manzarasini aks ettiradi. Ingliz tilida individuallik va shaxsiy baholash ustunlik qilsa, o'zbek tilida jamoaviylik, axloqiy qadriyatlar va emotsional ekspressivlik kuchliroq namoyon bo'ladi. Shu sababli intensifikatsiyani lingvokulturologik nuqtai nazardan o'rganish zamonaviy qiyosiy tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bolinger D. Degree Words. The Hague: Mouton, 1972;
2. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago, 1980;
3. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. Chicago, 1987; Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition. Oxford, 1992;
4. Paradis C. Degree Modifiers of Adjectives in Spoken British English. Lund University, 1997;
5. Hyland K. Hedging in Scientific Research Articles. Amsterdam, 1998; Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English. Oxford, 1998;
6. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. Oxford, 2002;
7. Maslova V. Lingvokulturologiya. Moskva, 2001;
8. Safarov Sh. Pragmalingvistika. Toshkent, 2008;
9. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab. Toshkent, 2012.